

*Олексенко В. П.,
доктор філологічних наук, професор,
Херсонський державний університет*

МЕТАФОРИЧНІ КОНСТРУКТИ ВАСИЛЯ СТУСА

Анотація. У статті подано аналіз наявних визначень і трактувань поняття «метафора», наведених у лексикографічних працях ХХ – ХХІ ст., проаналізовано функціонування цієї термінологічної одиниці в сучасному поетичному дискурсі. Встановлено, що метафора – це не лише термін, не лише мовний засіб, а й складний і семантично амбівалентний концепт, характерний для мовної свідомості освіченого носія мови. Схарактеризовано процеси метафоризації з урахуванням соціокультурних чинників; репрезентовано метафору як маркер-відображувач індивідуально-авторської картини світу; подано структурно-семантичну характеристику метафори; стверджено, що метафора – це троп, що виник унаслідок заміщення поняття на основі переносу за схожістю чи аналогією, маючи при цьому динамічно-пізнавальне значення, при цьому передбачається, що в основі метафори лежить або взаємодія й запозичення ідей і зміна контексту, коли відбувається переміщення семантичних полів (інтеракційна теорія метафори), або проєкція семантичних властивостей з однієї семантичної сфери в іншу (когнітивна теорія метафори). Доведено, що метафора є найбільш потужним лінгвоментальним інструментом, за допомогою якого людина пізнає та оцінює позамовну діяльність, а активне використання метафори дає змогу авторові створити індивідуально-авторські метафори шляхом варіювання чи розгортання базової моделі. Встановлено, що метафоричні конструкції виникають у процесі інтелектуальної активності носіїв мови (творчих особистостей) під впливом соціокультурних чинників і регулюються лінгвокогнітивними механізмами. Стимулом їх творення є естетичний ідеал автора, а психологічним стимулом їх сприйняття – естетична потреба читача. Заснова на на глибокій внутрішній подібності метафора особливо активізує здатність реципієнта до асоціацій, а письменник завдяки цьому відкриває читачеві (слухачеві) зв'язки між явищами природи, наближає віддалені поняття, підкреслюючи тим самим їх виразність в організації образно-змістової структури художнього тексту.

Ключові слова: індивідуально-авторська метафора, метафора, метафоричні конструкції, мовна картина світу, В. Стус, мова української поезії.

Постановка проблеми. Давно відомо, що мова – це дзеркало думок і почуттів народу, скарбниця його історичного досвіду та здобутків. Мова – інструмент, за допомогою якого людина формує думку й почуття, настрої, бажання, волю та діяльність. У мові є невичерпні запаси виразних засобів, насамперед засобів художнього й звукового мовлення. Виразність включає в себе також образність мовлення. Ця його якість передбачає вживання слів і словосполучень у незвичному, метафоричному значенні, що дає змогу образно, художньо відтворити дійсність.

У небуденності читачі переважно шукають і знаходять творче кредо майстра слова, а ще частіше звертаються до встановлення оригінальності авторського бачення навколишнього світу в його метафорах. Останнє справді постає як визначальна риса поетичного почерку того чи іншого автора.

Талановито й сміливо втілює свою індивідуальну асоціативно-поетичну мову, «позначену шаленством, пристрастю, геніальними спалахами думки, вогнистим настроєм і ритмами вічного руху» [13, с. 58], Василь Стус. Його індивідуальний стиль сповнений знаками сучасної інтелектуальної поезії та водночас укорінений у народно-розмовній фразеології й побутовізм. Читач сприймає індивідуальний стиль письменника за тим враженням, яке на нього справляє текст. Стиль В. Стуса вражає глобальною персоніфікацією, кількоступеневими й перехресними асоціаціями, химерними метафорами, які на перший погляд здаються дивними та парадоксальними, і тільки коли простежиш за семантичними переливами цих асоціацій у словосполученнях, помічаєш, що поет уміє вхопити глибинне й найсуттєвіше – на межі прозріння та відкриття, і що воно є правдою. Це індивідуально-авторське бачення та відчуття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Художній текст є результатом емоційно-інтелектуальної психологічної, мовно-творчої діяльності письменника. У таких текстах найповніше відтворюються позамовні чинники: знання рідної мови, традицій і звичаїв народу, внутрішній світ митця, його особливий спосіб сприйняття навколишньої дійсності. В. Адмоні вважає: «Художній текст – це духовне чуттєво-понятійне пізнання світу, яке є результатом специфічного (егоцентричного) стану художника та втілюється у формі мовленнєвого висловлювання» [1, с. 120].

Характерна для художнього тексту наявність прихованого внутрішнього змісту (підтекст, підтекстова інформація). Ю. Лотман вважає художній текст своєрідною «багатократно закодованою» мовною одиницею [6, с. 78]. Таке своєрідне кодування, на переконання Т. Гуцуляк, здійснюється за допомогою тих мовних засобів, які обирає автор для найдосконалішого втілення свого задуму [4, с. 399]. Саме завдяки здатності мовних одиниць виражати, крім основного, також додаткові значення (семантичні, стилістичні) виникає підтекстова інформація [7, с. 224]. Тому в художньому тексті найповніше реалізується виразний потенціал усіх мовних засобів, зокрема й метафор.

Метафора об'єктивує в словесних формах знання про світ, експонує нові та актуалізує традиційні асоціативно-образні зв'язки, забезпечує динаміку образного слововираження. Як засіб пізнання й перетворення світу метафора постійно змінює своє лексичне оформлення, сприяючи організації образно-змістової структури тексту [5, с. 2].

Метафора (від гр. *metaphora* – перенесення) – найпродуктивніший креативний засіб збагачення мови, вияв мовної економії, семіотична закономірність, що виявляється у використанні знаків однієї концептуальної сфери на позначення іншої, схожої з нею за певними параметрами [10, с. 327].

Як стверджується в літературі, М. Пруст вважав, що метафора може надати стилю статусу вічності та належить до привілейованого вираження глибокого поетичного бачення [9, с. 31]. Д. Девідсон у статті «Що означають метафори» писав,

що метафора – це мрія, сон мови (dreamwork of language). Тлумачення слів потребує співпраці сновидця та тлумача, навіть якщо вони зійшлися в одній особі. Так само тлумачення метафори несе на собі відбиток і творця, і інтерпретатора. Учений акцентує увагу на розумінні метафори, що є результатом творчих зусиль: будь-яка комунікація – це взаємозв'язок висловленої думки та думки, витягнутої з мови [14, с. 173].

Інтерес до вивчення метафори відображається в різних межах мовознавчих досліджень – семасіологічних, ономазіологічних, лінгвокогнітивних і стилістичних, проте основним аспектом вивчення є функційний, який дає змогу розглядати її як стильову ознаку того чи іншого типу тексту.

У збірнику «Теорія метафори» Н. Арутюнова у вступній статті «Метафора и дискурс» зазначає, що акт метафоричної творчості лежить в основі багатьох семантичних процесів – розвитку синонімічних засобів, появи нових значень і їх нюансів, створення полісемії, розвитку системи термінології та емоційно-експресивної лексики. Без метафори не існувало б лексики «невидимих світів» (внутрішнього життя людини), зони вторинних предикатів, тобто предикатів, що характеризують абстрактні поняття. Без неї не з'явилися б ні предикати широкої сполучуваності, ні предикати широкої семантики [14, с. 9].

У широкому розумінні метафору тлумачать як будь-яке вживання слів у переносному значенні. Метафори є не лише образними тропами поетичної мови, а й джерелом виникнення нових значень. Адже саме в метафорі відображається здатність людини вловлювати схожість і подібність між різними індивідами, класами об'єктів, а потім за цією схожістю переносити назви справжнього носія чи функції на характеризувану особу або предмет [7, с. 329].

Н. Арутюнова визначає метафору як «використання слова, що позначає певний клас предметів (явищ, дій, ознак) для характеристики або номінації іншого об'єкта, подібного до цього в якому-небудь співвідношенні» [2, с. 150]. І. Гальперін вбачає в метафорі співвідношення предметно-логічного значення та значення контекстуального, яке засноване на подібності ознак двох понять [3, с. 125]. Метафоричну семантику складають декілька взаємопов'язаних елементів: початкове значення слова, образ, який створюється в результаті зіставлення, і новий понятійний зміст, нова номінація, що виникає в результаті осмислення метафори. У зв'язку із цим можна стверджувати про семантичну подвійність, двоплановість метафори, що приводить до поліфункційності певного тропу.

Дослідження метафоричного концептопростору художнього твору дає змогу не тільки простежити динаміку розгортання художнього образу та текстових концептів твору загалом, а й зробити важливі висновки про особливості світосприйняття та асоціативно-образного мислення автора твору, а отже, поглибити психолінгвістичні аспекти текстової інтерпретації. Метафоричність мови письменника ґрунтується на семантичних процесах, коли форма мовної одиниці або оформлення мовної категорії переноситься з одного об'єкта позначення на інший на основі певної подібності між цими об'єктами під час відображення у свідомості мовця.

Мета статті – з'ясувати роль метафори як основи художньо-зображальних мовних засобів, виявити, що відбирав В. Стус у свою творчість зі скарбниці української мови та як розвивав, воскрешав приховані здатності рідного слова, а також показати, як і для чого він це робив.

Для дослідження обрано саме цей троп, оскільки він вважається одним зі значущих засобів творення художньої образності та засадничим елементом пізнавально-мисленнєвої діяльності людини, відтворює розуміння, інтерпретацію відношення між суб'єктом та об'єктом, перетворює світ предметів на світ смислів.

Виклад основного матеріалу. Ступінь метафоричності мови художнього твору залежить від індивідуальних установок автора. У творах В. Стуса є велика кількість метафор, що саме дає змогу судити про особливості його індивідуального стилю. Лаконічність, щирість, простота композиції, імпульсивність і динамічність розповіді, уміння вкласти важливу ідею та розмаїття подій у свої художні полотна, широка панорама характерів, поглиблений психологічний аналіз – усе це характерні ознаки художнього стилю В. Стуса, який залишив чималу творчу спадщину.

Не даремно О. Потебня вважав, що метафора допомагає навіювати читачеві те, що «розповісти неможливо» [8, с. 5]. Метафору в тексті можна розглядати з різних боків, проте роль її полягає насамперед у розумінні цілісності, неповторності, гармонії поетичної мови митця. У творчому доробку В. Стуса фіксуємо немало різновидів метафор, зокрема уособлення, метафоричний епітет. Метафоричний епітет, сама метафора часто утворюють метафоризований згусток, розчепити який було б чистим формалізмом [13, с. 6], наприклад: *«Подай же руку товаришеві і серце чистеє подай»* [12]. *Подай же руку* – метафоричний вислів, що означає «подружися», основа реальна, а поряд, як однорідний член, *і серце подай* – також метафора: вислів *серце чистеє* – метафоричний епітет.

Нами виявлено, що у віршах В. Стуса поширені метафори-прикладки: *удовиця-осінь, антени-погорільці, вияви-самошрати, життя-поле, світанок-свист, допір-барліг, весни-дні, посестри-подоби* тощо. Якщо в порівнянні зникає допоміжне слово (як, ніби), то порівняння перетворюється на метафору, оскільки зберігаються обидва полюси – те, що порівнюють, і те, із чим порівнюють. Наприклад:

*Як ти довго випростуєшся з землі,
білий світе!
Десятилітнє терпіння –
вмирання. Сон –
визволення... [11, с. 45].*

Широко вживані у творчому доробку В. Стуса також генітивні метафори. Вони дуже економні, у стислій формі містять глибокий зміст, зберігаючи метафоричну основу (перенесення, порівняння), та водночас прозорі, зрозумілі й без контексту: *сльози серця, ріки вулиць, порожнеча душ, щаблі життя, віко неба, смола переметів, запах смерті*. Метафори в поезії митця виконують важливу естетичну функцію, вирізняються посиленою експресивністю, об'єктивністю в сприйнятті світу через метафору та водночас із прозорістю, як у Василя Стуса, тому що ніколи поет не порушує предметно-логічні зв'язки в тропі. В. Стус любить розпочинати свої вірші наративами. І в кожному такому наративі є метафора-генітив, наприклад:

*Як добре сміятись під небом,
ісклавши в копи хліб смертей,
і пильнувати сон очей,
бо мед зріхів цідити треба
в стижеві кадуби ночей [11, с. 290].*

Яскравим прикладом для характеристики індивідуально-авторських метафор В. Стуса може бути вірш «На колимським морозі калина» [11, с. 356]. На очах у читача відбувається різюча зміна семантики слів *мороз* і *калина*, надання їм переосмисленого значення завдяки художньо-образному мисленню поета. При цьому традиційний образ також зазнає своєрідного оновлення, уточнення. Індивідуально-авторський символічний образ колимського морозу як далекої, безрадсної, вимушеної чужини, що відгукується в серці болем і невимовною тугою, взаємодіє з фольклорним образом калини – одвічним символом матері-України. Проте цей символічний образ у В. Стуса пов'язаний не з народною творчістю, не з красою рідного краю, а насамперед із тугою, що викликана розлукою з Батьківщиною, відірваністю від рідної землі. М. Костомаров вважав: «Саме калина є тим предметом фізичної природи, якому надається більш-менш визначена духовна властивість і який є образним вираженням моральних ідей». У поезії В. Стуса калина, викликаючи зорові відчуття яскравого кольору, асоціюється завдяки цьому з теплотою: теплота зігриває серце ліричного героя. Проте, як бачимо далі, ці відчуття загострюються, набуваючи трагічності, надричності, що засвідчується наступним рядком речення: «зацвітає рудими слізьми» [11, с. 356]. Ця метафора побудована на основі уподібнення за формою (тобто зовнішньою схожістю): ягоди нагадують слізи. Окрім того, метафора утворена шляхом антропоморфізації (явища навколишньої дійсності наділяються ознаками та властивостями людей: *ягоди – слізи*). Ця деталь підсилює вияв почуттів ліричного героя, а тому впливає на висвітлення ідейного змісту твору.

Як показує аналіз творів В. Стуса, використання тропів зумовлене темою й ідеєю твору, адже, на думку самого поета, «тропи – спосіб точнішого виявлення змісту» [13, с. 30]. Читаючи його вірші, переконуємось у тому, що метафора, про яку йшлося, будучи частиною цілого, перебуває в нерозривній єдності з усіма складниками поетичного твору. Отже, на першому плані перебувають чужина та Батьківщина – образи, що творять антитезу. Наростання почуттів спостерігаємо в наступному рядку: «Неосяжна осонцена днина» [11, с. 356]. Це наростання відбувається завдяки використанню образу *сонця* як символу світла, тепла, радості, життя загалом. Проте ліричний герой сприймає це з глибоким душевним надриком. Так поступово поет підводить читача до кульмінаційного моменту, що відображається за допомогою метафори «*І собором дзвінким Україна написалась на мурах тюрми*» [12]. Цей троп несе особливе експресивне навантаження. Він утворений на основі зовнішньої подібності, деякої схожості порівнюваних предметів, явищ, понять: *тінь калини на стіні створила уявний образ України*.

Спад почуттів триває, сила їх виявлення засвідчується метафорою, що виникла, з одного боку, унаслідок споглядання навколишньої дійсності та відповідних асоціацій, а з іншого – як результат розвитку психічних почуттів ліричного героя. Таким чином, метафора заснована на перенесенні внутрішніх властивостей, ознак уподібнюваних предметів, наприклад:

... і *котилося* куль-покотьюлом
моє *серце* в *ведмежий барліг* [11, с. 356].

Ця метафора тісно взаємодіє з іншими тропами, що яскраво постає з її змісту. Вона є складним цілим у художньо-образному плані, що викликає у свідомості читача різні асоціативні зв'язки, створює своєрідне емоційне забарвлення. Її можна розчленувати на такі складники: порівняння (*серце котилося*

куль-покотьюлом), власне метафору (*серце котилося* – тобто линули думки, виникли спогади тощо), перифраз (*ведмежий барліг* – тюрма, вороже угруповання, зрадники).

Метафора «*І зголілі модрини кричали*» [11, с. 356] – останній спалах сильно виражених почуттів ліричного героя. Особливість цієї метафори полягає в тому, що вона побудована на одночасній взаємодії зорових і слухових вражень, а саме під час уподібнення предметів за зовнішніми та внутрішніми ознаками (силою, динамічністю виявлення тощо). Так, перша частина пов'язана із зоровим сприйняттям (на це вказує неологізм *зголілі*), а друга – зі звуковим вираженням (це досягається за допомогою дієслова-метафори *кричали*). Засіб антропоморфізації при цьому максимально загострює сприйняття образу. У вірші *кричали* є синонімом до *шуміли*. Лексема *шуміли* щодо лексеми *кричали* виявляється нейтральною. Віддавши перевагу останній, автор досяг тим високого рівня емоційності зображуваного.

У поезії «Цей біль – як алкоголь агоній» максимальне емоційне напруження, виражене за допомогою генітивної метафоричної конструкції «алкоголь агоній», розуміється як своєрідне відсторонення, забуття, болісне, переплетене з муками, переживаннями.

Поступово поет підвів читача до кульмінаційного моменту, який відобразив у метафоричній формі «*У власну душу увійти дано лише несамовитим*» [11, с. 119]. Для підсилення експресивності автор використовує розгорнену метафоричну конструкцію.

У поезії «*Куріють вигаслі багаття...*» митець послуговується такою метафоричною конструкцією:

Самотність аркою провисла
над райські куці в пригри снів... [11, с. 37],

де метафора *самотність аркою провисла* заснована на перенесенні внутрішніх властивостей, ознак уподібнюваних предметів.

Метафорична конструкція з вірша «Безсонної ночі» побудована на основі зовнішньої схожості, до того ж тут автор використовує прийом антропоморфізації:

Що ви ловите – запалим ротом –
комини почорнілі? [11, с. 41].

Досить часто метафори поета засновані на зорових відчуттях. Наприклад, у поезії «Осліплене листя відчувало яр...» автор знову використовує розгорнену метафоричну конструкцію:

Осліплене листя відчувало яр
і палене збігало до потоку,
брело стежками, навпрошки і покотом
донизу, в воду – загасить пожар [11, с. 42].

Під час побудови дієслівних метафор *збігало до потоку стежками* знов-таки використано засіб антропоморфізації, який створено за допомогою лексем *збігало, брело* та *осліпле*.

Дієслівна метафора *сонце йде за ліс* із поезії «О, тим і дорога мені...» [11, с. 46] також заснована на зорових відчуттях.

Досить часто В. Стус поєднує метафори, утворені на основі уподібнення за зовнішньою та внутрішньою формами, зоровими й слуховими відчуттями. Наприклад, у вірші «Самотньо сновигає голос...»:

*Самотньо сновигає голос
у синіх нетрях вечорів.
Зернистий похилився колос,
що вкруг чола, мов жар, горів.
Запахло вільгістю од лісу
і сонце червінню взялось.
О, тише тиші, заколисуй
забутим звуком, як жилось
тобі під гронами калини [11, с. 293].*

Дієслівна метафора *самотньо сновигає голос* побудована на основі слухових відчуттів, генітивна метафорична конструкція *у синіх нетрях вечорів* – на основі зорових відчуттів, розгорнена метафорична конструкція *колос вкруг чола горів* – на основі дотикових відчуттів, *сонце червінню взялось* – на основі зорових відчуттів. Двочленна іменникова метафора *тиша тиші* побудована на основі слухових відчуттів та має в собі частку гіперболи, оскільки є збільшеною на тлі неактуальних ознак.

У вірші «Мені здалося – я живу завжди» автор вживає різні види метафор. Так, у першому уривку вони побудовані на основі зорових вражень та внутрішньопсихологічних почуттів ліричного героя:

*Неначе в казці я пройшов цей вік,
і мій вінок, де квітло двадцять весен,
уже пожовк, осипався, опав.*

У другому уривку метафора побудована за зовнішньою схожістю:

... І забутим ранком
Човном безвесельним замріявся світ.

У третьому уривку вона побудована на основі внутрішньопсихологічних почуттів і зорових вражень:

*... весна збігає і збігають роки,
вже й вечори попереду біжать [11, с. 50].*

У поезії «Вже котрий це до тебе лист...» автор вживає дієслівну метафору *проліски вибухнули*, що побудована на основі слухових відчуттів. Динамізму їй надають лексеми *зойком* та *вибухнули*. Метафора не несе в собі негативної конотації та є стилістично нейтральною:

*Весна йде несміливо.
У лісі ледь перші проліски
зойком вибухнули з-під снігу.
Ми тут часто збирали їх
разом...*

Далі автор використовує метафоричну конструкцію, що виникла на основі зовнішньої схожості (за формою та кольором):

*Лише голубою стрічкою
накручувалась дорога,
повільно і важко
лягала, мов дріт
на плечі електромонтера [11, с. 59].*

Насиченості цій конструкції надають лексеми *повільно, важко, накручувалась, голубою*.

У поезії «Потоки» Василь Стус також поєднує декілька видів метафор:

*Півнеба гоготіло в наші душі.
Земна півкуля брижилась од жару,
і півдуші ті спогади приспали,
і півсебе услід за сном пішло [11, с. 64].*

де метафора *півнеба гоготіло* утворена на основі слухових відчуттів та внутрішньопсихологічних почуттів ліричного героя, *земна півкуля брижилась од жару* – на основі зорових вражень, останні дві метафори – на основі внутрішньопсихологічних почуттів, до того ж у третій строфі використано засіб антропоморфізації. У цьому випадку метафори стилістично марковані та мають негативне значення, що виражається за допомогою лексем *гоготіло, брижалась, приспали, півсебе, пішло*. У третій частині поезії автор використовує такі види метафор: утворену на основі слухових відчуттів (*котились дзвони, як морелі; а втечі посвисти – натомість крил*), на основі зорових вражень (*сумна імла підводить крила*) та прийому антропоморфізації (*калина біліла так, бігла так од плоту*).

Оригінальними метафорами сповнена також поезія «Накликання дощу»:

*Трипільських сонць шалена коловерть
Волого лється у трипалі руки
богів поганських. Спелелі круки
розлітані круг ватрища пожертв,
волів і коней на кострі димлять
патрошені гніді і круглі туші,
і лопаються лунко, як гладуцики,
обезгомосені тіла закланні...
І рветься зойк, високий до нестями,
тугими борлаками кобилиць.
Кружляє ватрище в рухливім колі чар,
простерті чари вкручуються в простір...
Сколінені мужі і ниці пахолки
німотні руки перед себе рвуть [12].*

де метафори *коловерть сонць, кружляє ватрище* та конструкція *простерті чари вкручуються в простір* утворені на основі зорових вражень; конструкції *і рветься зойк, високий до нестями, тугими борлаками кобилиць та лопаються лунко, як гладуцики, обезгомосені тіла закланні* – на основі звукових вражень, а метафора *волого лється* – на основі дотикових відчуттів.

У творчому доробку В. Стуса є поезії, у яких присутні лише метафори, що повністю побудовані на основі внутрішніх почуттів. Яскравим прикладом є вірш «Яка любов! Минула ціла вічність»:

*Яка любов! Минула ціла вічність,
як я любив. І марив день за днем,
що все пливе і пам'ять проміне
розлуку, геть до титли й коми вивчену.
А знову йду в ту келію, між віт
журливої берези. Ждати буду
якись незвідані чуття приплудні,*

*де цнота обертається на встид.
А там розлуки буде на обох,
а буде там і радості німої –
всіма грудьми відчутти довгий борг
перед минулим з білим узголів'ям... [11, с. 55].*

Ми бачимо, що в цій поезії лише остання метафора *минуле з білим узголів'ям* побудована на основі поєднання зовнішніх і внутрішніх відчуттів, створюючи її, автор також використав за сіб антропоморфізації. Усі інші метафори засновані лише на психологічних почуттях ліричного героя, проте вони надають поезії динамізму й емоційної забарвленості, роблять її більш яскравою.

Однак нерідко трапляються також поезії, у яких більшість метафор побудовані лише на основі зорових відчуттів та уподібнення за зовнішньою схожістю (формою, кольором, дією тощо). Наприклад:

*Горить гора. Горить і ліс, і небо,
і діл – у полумі. І річка – ув огні.
Гарячий шепіт. Любий мій, не треба,
не треба, любий мій, тебе – мені.
А сонце – сторч. А закипає спека,
живиця топиться і скапує смола.
І в два крила – ми летимо далеко –
далеко – далі й далі до села,
де гаснуть гори. Де димлять дерева.
Чадіє небо. І ріка – в імлі,
і Богородицею вийшла мева
з брунатною зорею у чолі [11, с. 158].*

У метафоричній конструкції *і Богородицею вийшла мева з брунатною зорею у чолі* автор використовує біблійний символ – Божу Матір. Загалом В. Стус нерідко послуговується в складі індивідуально-авторських метафор біблійними символами. Наприклад:

1. *Давились коміром вітри,
і світ Мойсеевим пророкам
світив купини на горі... [11, с. 91].*
2. *Яка нестерпна рідна чужина,
цей погар раю, храм, зазнаний скверни!.. [11, с. 189].*
3. *Лівіше серця. З горя молодого
сосна стриміє з ночі, ніби щогла,
а Бог шепоче спрагло: Аз воздам! [11, с. 188].*

Зауважимо, що біблійні символи поет вживає в складі розгорнутих метафор, проте вони не являють собою «метафоричне гніздо», а є допоміжними компонентами, що надають метафорі стилістичного забарвлення, увиразнюють її.

Досить часто митець вводить до складу метафоричних конструкцій неологізми. Наприклад:

1. *Єдвабом теплим обдало
мій зір колючий,
вечірнє сонце відійшло
за дальні кручі... [11, с. 141].*
2. *Душ намарне гвалтування
без причини, без мети.
Соти яркого страждання,
пустографки самоти... [11, с. 142].*

3. *Був досвіток. І засклена осліпим
Підсиненим чорнилом спроневіри
Небесна твердь мовчала, як отерта [11, с. 144].*
4. *... рознач усе замалий –
не нагодує довіку
геть прехлялих чекань,
зводиться тихо, як віко,
шарою шарою рань [11, с. 152].*

Окрім метафоричних конструкцій, поет використовує неологізми в складі епітетних структур. Загалом використання неологізмів є однією з визначальних рис індивідуального стилю письменника.

Поетичний стиль В. Стуса визначається, зокрема, вживанням односкладних речень, за допомогою яких виразно передається тривожний стан, сумніви ліричного героя. Щоб передати стан, почуття, автор використовує дієслівні форми метафори.

Висновки. Отже, індивідуально-авторські метафори В. Стуса ґрунтуються на перенесенні внутрішніх і зовнішніх ознак уподібнюваних предметів, на слухових, зорових, дотикових відчуттях та психічних почуттях автора. Досить часто до складу таких метафор поет вводить неологізми й біблійні символи, що робить ці тропи яскравими, сповненими сили та індивідуальності.

Поетична майстерність В. Стуса має різноаспектний вияв, а найбільше помітна вона в метафоротворенні. Поезії митця сповнені яскравих несподіваних метафор. У структурі віршового тексту ці тропи, утворюючи мінливо-бентежну поетичну стихію, підпорядковані вираженню ідеї, сприяють її увиразненню. Володіючи тонким мовним чуттям, вільно оперуючи мовним багатством, Василь Стус відкриває читачеві багатий поетичний світ.

Література:

1. Адмони В. Система форм речевого висказування. СПб.: Наука, 1994. 152 с.
2. Арутюнова Н. Языковая метафора (синтаксис и лексика). Лингвистика и поэтика. М.: Наука, 1979. С. 147–173.
3. Гальперин И. Очерки по стилистике английского языка. М.: Наука, 1980. 360 с.
4. Гуцуляк Т. Текстотвірна роль метафори в організації образно-змістової структури новел Ольги Кобилянської (на матеріалі новели «Битва»). Науковий вісник Чернівецького університету. 2009. Вип. 457–477: Слов'янська філологія. С. 399–403.
5. Кравець Л. Динаміка концептуальної метафори в мові української поезії ХХ ст.: автореф. дис. ... докт. філол. наук. К., 2012. 36 с.
6. Лотман Ю. Структура художественного текста. М.: Искусство, 1970. 384 с.
7. Стилистика української мови / Л. Мацько, О. Сидоренко, О. Мацько; за ред. Л. Мацько. К., 2003. 464 с.
8. Потебня О. Естетика і поетика слова: збірник / упор., вступ. ст., прим. І. Іванько, А. Колодній. К.: Мистецтво, 1985. 302 с.
9. Святовець В. Словник образотворчих засобів. Тропи на стилістичні фігури: навч. посібник / за ред. В. Різуна. К.: Інститут журналістики КНУ, 2003. 178 с.
10. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля, 2006. 716 с.
11. Стус В. Палімпсест: вибране. К.: Факт, 2003. 432 с.
12. Стус В. Поезії. URL: <http://www.madslinger.com./stus/>.
13. Стус Д. Життя і творчість В. Стуса. К.: МП «Фотовідеосервіс», 1992. 86 с.
14. Теория метафоры: сборник / пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. под общ. ред. Н. Арутюновой и М. Журиной. М.: Прогресс, 1990. 512 с.

Олексенко В. П. Метафорические конструкты Василия Стуса

Аннотация. В статье представлен анализ существующих определений и трактовок понятия «метафора», приведенных в лексикографических трудах XX – XXI вв., проанализировано функционирование этой терминологии в современном поэтическом дискурсе. Установлено, что метафора – это не только термин, не только языковое средство, но и сложный и семантически амбивалентный концепт, характерный для языкового сознания образованного носителя языка. Охарактеризованы процессы метафоризации с учетом социокультурных факторов; представлена метафора как маркер-отражатель индивидуально-авторской картины мира; подана структурно-семантическая характеристика метафоры; утверждается, что метафора – это троп, возникший вследствие замещения понятия на основе переноса по сходству или аналогии, имея при этом динамично-познавательное значение, при этом предусматривается, что в основе метафоры лежит или взаимодействие и заимствование идей и изменение контекста, когда происходит перемещение семантических полей (интеракционная теория метафоры), или проекция семантических свойств с одной семантической сферы в другую (когнитивная теория метафоры). Доказано, что метафора является наиболее мощным лингвоментальным инструментом, с помощью которого человек познает и оценивает внеязыковую деятельность, а активное использование метафоры позволяет автору создать индивидуально-авторские метафоры путем варьирования или развертывания базовой модели. Установлено, что метафорические конструкты возникают в процессе интеллектуальной активности носителей языка (творческих личностей) под влиянием социокультурных факторов и регулируются лингвокогнитивными механизмами. Стимулом их творения является эстетичный идеал автора, а психологическим стимулом их восприятия – эстетичная потребность читателя. Основанная на глубоком внутреннем подобии метафора особенно активизирует способность реципиента к ассоциациям, а писатель благодаря этому открывает читателю (слушателю) связь между явлениями природы, приближает отдаленные понятия, подчеркивая тем самым их выразительность в организации образно-смысловой структуры художественного текста.

Ключевые слова: индивидуально-авторская метафора, метафора, метафорические конструкты, языковая картина мира, В. Стус, язык украинской поэзии.

Oleksenko V. Metaphorical constructs of Vasily Stus

Summary. The article presents an analysis of the existing definitions and interpretations of the concept of “metaphor”, given in the lexicographic works of the XX – XXI centuries, the functioning of this terminology in the modern poetic discourse is analyzed. It has been established that metaphor is not only a term, not only a linguistic means, but a complex and semantically ambivalent concept, characteristic of the linguistic consciousness of an educated native speaker. The processes of metaphorization are considered in the light of socio-cultural factors; represented a metaphor as a marker-reflector of the individual-author’s picture of the world; the structural-semantic characteristic of the metaphor is given; it was argued that a metaphor is a trail that arose as a result of replacing a concept on the basis of a translation by similarity or analogy, while having a dynamic cognitive value, while assuming that the basis of the metaphor lies either the interaction and borrowing of ideas and the change of context when the movement takes place semantic fields (interactive metaphor theory) or a project of semantic properties from one semantic sphere to another (cognitive theory of metaphor). It is proved that metaphor is the most powerful linguistic instrument by which a person learns and evaluates extra-curricular activities, while the active use of a metaphor allows the author to create individual-authorial metaphors by varying or deploying the basic model. Found that metaphorical constructs arise in the process of intellectual activity of native speakers (creative individuals) under the influence of socio-cultural factors and regulated by linguocognitive mechanisms. The stimulus of their creation is an aesthetically beautiful ideal of author, and by the psychological stimulus of their perception is an aesthetically beautiful necessity of reader. The metaphor based on deep internal similarity especially activates the capacity of recipient for associations, and a writer due to it opens the reader (to the listener) of copula between the phenomena of nature, approaches removal of concept, underlining the same their expressiveness in organization vividly semantic structures of artistic text.

Key words: individual-authorial metaphor, metaphor, metaphorical constructs, language picture of the world, V. Stus, language of Ukrainian poetry.